

Gyűrűk

1. Hányadostest

2. Karakterisztika, prímtest

3. Egyszerű gyűrűk

[F] III/8

Tétel

Minden integritástartomány beágyazható testbe.

Biz.

Legyen R integritástartomány, és értelmezzünk az $R \times (R \setminus \{0\})$ halmazon két műveletet a következőképpen:

$$(a, b) + (c, d) = (ad + bc, bd),$$

$$(a, b) \cdot (c, d) = (ac, bd).$$

Mindkét művelet asszociatív és kommutatív (HF), viszont a szorzás sajnos nem disztributív az összeadásra:

$$((a, b) + (c, d)) \cdot (e, f) = (ade + bce, bdf),$$

$$(a, b) \cdot (e, f) + (c, d) \cdot (e, f) = (adef + bcef, bdf^2).$$

Vezessünk be egy $\sim$ relációt az $R \times (R \setminus \{0\})$ halmazon:

$$(a, b) \sim (c, d) \stackrel{\text{def}}{\iff} ad = bc.$$

Ez egy ekvivalenciareláció, ami kompatibilis a fenti műveletekkel, vagyis kongruenciája az $(R \times (R \setminus \{0\}); +, \cdot)$ algebrának (HF).

Biz. (folyt.)

A $T := (R \times (R \setminus \{0\}); +, \cdot) / \sim$ faktoralgebrában már teljesül a disztributivitás (és az asszociativitás meg a kommutativitás se romlik el). Jelölje az $(a, b) \in R \times (R \setminus \{0\})$ elem $\sim$ szerinti osztályát $\overline{(a, b)}$.

- ▶ additív egységelem: $\overline{(0, 1)}$
- ▶ $\overline{(a, b)}$ additív inverze: $\overline{(-a, b)}$

$$\overline{(a, b)} + \overline{(-a, b)} = \overline{(0, b^2)} = \overline{(0, 1)}$$

- ▶ multiplikatív egységelem: $\overline{(1, 1)}$
- ▶ $\overline{(a, b)} \neq \overline{(0, 1)}$ multiplikatív inverze: $\overline{(b, a)}$

$$\overline{(a, b)} \cdot \overline{(b, a)} = \overline{(ab, ba)} = \overline{(1, 1)}$$

Tehát T test.

Az $\overline{(a, 1)}$ alakú elemek egy R -rel izomorf részgyűrűt alkotnak T -ben, hiszen könnyű ellenőrizni (HF), hogy

$$\varphi: R \rightarrow T, a \mapsto \overline{(a, 1)}$$

injektív homomorfizmus (vagyis beágyazás).

Megjegyzés

Mivel T tartalmaz R -rel izomorf részgyűrűt, tekinthetjük úgy, hogy R részgyűrűje T -nek (az $\overline{(a, 1)} \in T$ elemet azonosítjuk az $a \in R$ elemmel). Ekkor a T test bármely eleme előáll két R -beli elem hányadosaként:

$$\overline{(a, b)} = \overline{(a, 1)} \cdot \overline{(1, b)} = \overline{(a, 1)} \cdot \overline{(b, 1)}^{-1} = a \cdot b^{-1}.$$

Ezért a T testet az R integritástartomány **hányadostestének** nevezzük. Jelölése: $T = Q_R$. Ez a legszűkebb test, ami tartalmazza R -et.

Példa

- ▶ $Q_{\mathbb{Z}} \cong \mathbb{Q}$, $Q_{\mathbb{Z}[i]} \cong \mathbb{Q}(i)$, $Q_{\mathbb{Z}[\sqrt{2}]} \cong \mathbb{Q}(\sqrt{2})$
- ▶ Ha K test, akkor $Q_K \cong K$, hiszen $\overline{(a, b)} = \overline{(ab^{-1}, 1)}$.
- ▶ Ha K test, akkor $Q_{K[x]} = K(x) = \left\{ \frac{f}{g} : f, g \in K[x], g \neq 0 \right\}$;
ez a K feletti **racionális törtek** teste.
(Nem keverendő a racionális törtfüggvényekkel, ahogy a polinomok se keverendők a polinomfüggvényekkel!)

Tétel

Izomorf integritástartományok hányadostestei is izomorfak.

Biz.

Legyen $\varphi: R \rightarrow S$ izomorfizmus; ekkor

$$\widehat{\varphi}: Q_R \rightarrow Q_S, \overline{(a, b)} \mapsto \overline{(a\varphi, b\varphi)}$$

izomorfizmus, amely **kiterjesztése** φ -nek (azaz $\widehat{\varphi}$ megszorítása az $R \leq Q_R$ részgyűrűre éppen φ). □

Tétel

Ha K olyan test, ami részgyűrűként tartalmazza az R integritástartományt, akkor K résztestként tartalmazza Q_R egy izomorf példányát.

Biz.

Definiáljuk az alábbi φ leképezést:

$$\varphi: Q_R \rightarrow K, \overline{(a, b)} \mapsto ab^{-1}.$$

Egyszerű számolás mutatja (HF), hogy ez a leképezés egy **jóldefiniált** injekció, ami felcserélhető az összeadással és a szorzással is, tehát beágyazás. □

Következmény

Legyen K *minimális* olyan test, ami részgyűrűként tartalmazza az R integritástartományt (azaz K -nak nincs olyan valódi részteste, ami tartalmazza R -et). Ekkor $K \cong Q_R$.

Biz.

Az előző tételt alkalmazva kapjuk, hogy K tartalmaz Q_R -rel izomorf résztestet. A minimalitás miatt ez a résztest csak maga K lehet. □

1. Hányadostest

2. Karakterisztika, prímtest

3. Egyszerű gyűrűk

[F] III/9

Definíció

Az R gyűrű **karakterisztikáján** a legkisebb olyan n pozitív egész számot értjük, amelyre

$$\forall a \in R : na = \underbrace{a + \dots + a}_n = 0.$$

Ha nincs ilyen n , akkor azt mondjuk, hogy R karakterisztikája végtelen nulla. Jelölés: $\text{char } R$.

Megjegyzés

A karakterisztika (ha véges), nem más, mint a gyűrűelemek **additív rendjeinek** legkisebb közös felső korlátja.

Példa

- ▶ $\text{char } \mathbb{C} = \text{char } \mathbb{R} = \text{char } \mathbb{Q} = \text{char } \mathbb{Z} = 0$
- ▶ $\text{char } \mathbb{Z}_n = n$
- ▶ $\text{char } R[x] = \text{char } R$
- ▶ $\text{char } R^{n \times n} = \text{char } R$

Tétel

Integritástartomány karakterisztikája megegyezik multiplikatív egységelemének additív rendjével, és a karakterisztika értéke csak nulla vagy prímszám lehet.

Biz.

Legyen $e \in R$ a multiplikatív egységelem, és legyen $n = o_{(R;+)}(e)$.

Tegyük fel, hogy n nem nulla és nem prím: $n = km$ ($1 < k, m < n$).

Ekkor $ke \neq 0$ és $me \neq 0$, viszont

$$ke \cdot me = \underbrace{(e + \cdots + e)}_k \cdot \underbrace{(e + \cdots + e)}_m = \underbrace{(e \cdot e + \cdots + e \cdot e)}_{km} = ne = 0,$$

ami ellentmond a zérusosztómentességnek.

Tetszőleges $0 \neq a \in R$ és $\ell \in \mathbb{N}$ esetén

$$\begin{aligned} \ell a &= a + \cdots + a = e \cdot a + \cdots + e \cdot a = (e + \cdots + e) \cdot a \\ &= \ell e \cdot a = 0 \iff \ell e = 0, \end{aligned}$$

tehát $o_{(R;+)}(a) = n$. Ebből rögtön következik, hogy $\text{char } R = n$. □

Definíció

Az olyan testet, amelynek nincs valódi részteste **prímtestnek** nevezzük.

Állítás

Bármely T testben a multiplikatív egységelem által generált résztest prímtest, amelyet T prímtestének nevezünk. Ez a T test legszűkebb részteste.

Biz.

Trivi. (HF)

Tétel

Ha a T test karakterisztikája p , akkor prímteste izomorf $\mathbb{Z}_p$ -vel.

Ha a T test karakterisztikája 0 , akkor prímteste izomorf $\mathbb{Q}$ -val.

Biz.

A $\varphi: \mathbb{Z} \rightarrow T$, $k \mapsto ke$ leképezés gyűrűhomomorfizmus (itt $e \in T$ a multiplikatív egységelem):

$$k\varphi + l\varphi = ke + le = (k+l)e = (k+l)\varphi;$$

$$k\varphi \cdot l\varphi = ke \cdot le = (k \cdot l)e = (k \cdot l)\varphi.$$

Biz. (folyt.)

Alkalmazzuk a homomorfiatételt a $\varphi: \mathbb{Z} \rightarrow T, k \mapsto ke$ gyűrű-homomorfizmusra.

$$\ker \varphi = \{k \in \mathbb{Z} : ke = 0\} = (\text{char } T)$$

$$\mathbb{Z}\varphi = \{\dots, -2e, -e, 0, e, 2e, 3e, \dots\} \leq_{\text{gy}} T$$

- ▶ Ha $\text{char } T = p$, akkor $\mathbb{Z}/\ker \varphi = \mathbb{Z}/(p) \cong \mathbb{Z}\varphi \leq_t T$.

Ekkor T prímteste $\{0, e, 2e, \dots, (p-1)e\} \cong \mathbb{Z}_p$.

- ▶ Ha $\text{char } T = 0$, akkor $\mathbb{Z}/\ker \varphi = \mathbb{Z}/(0) \cong \mathbb{Z}\varphi \leq_{\text{gy}} T$.

Nyilván $\mathbb{Z}/(0) \cong \mathbb{Z}$, tehát T tartalmazza részgyűrűként $\mathbb{Z}$ egy izomorf példányát, és így $\mathbb{Z}$ hányadosteste, vagyis $\mathbb{Q}$ egy izomorf példányát is.

Ekkor T prímteste $\left\{ \frac{ke}{me} : k, m \in \mathbb{Z}, m \neq 0 \right\} \cong \mathbb{Q}$.

Tétel

Ha T véges test, akkor T elemszáma prímszámú.

Biz.

Jelölje K a T test prímtestét. Mivel T véges, $K \cong \mathbb{Z}_p$, ahol $p = \text{char } T$.

Ekkor T végesdimenziós vektortér K felett. Ha $\dim_K T = n$, akkor T izomorf a $\mathbb{Z}_p$ feletti elem n -esek vektorterével (az izomorfizmust egy rögzített bázisbeli koordinátasorok adják).

Következésképp $|T| = p^n$. □

Megjegyzés

Minden q prímszámra létezik q elemszámú test, és ez a test izomorfia erejéig egyértelműen meghatározott. Jelölés: $\text{GF}(q)$.

Például

- ▶ $\mathbb{Z}_p \cong \text{GF}(p)$,
- ▶ $\mathbb{Z}_2[x] / (x^2 + x + 1) \cong \text{GF}(4)$,
- ▶ $\mathbb{Z}_2[x] / (x^3 + x + 1) \cong \text{GF}(8)$,
- ▶ $\mathbb{Z}_3[x] / (x^2 + 1) \cong \text{GF}(9)$, stb.

1. Hányadostest

2. Karakterisztika, prímtest

3. Egyszerű gyűrűk

1. Hányadostest

2. Karakterisztika, prímtest

3. Egyszerű gyűrűk

[F] III/5,14

Állítás

- (1) Ha R kommutatív egységelemes gyűrű, akkor az $a \in R$ elem által generált **főideál** (azaz a legszűkebb ideál, ami tartalmazza a -t):

$$(a) = aR = \{ar : r \in R\}.$$

- (2) Ha R nem egységelemes, akkor az aR halmaz nem biztos, hogy tartalmazza az a elemet (de $aR \triangleleft R$ továbbra is fennáll).
Ilyenkor az a elem által generált főideál így fest:

$$(a) = \{ka + ra : k \in \mathbb{Z}, r \in R\}.$$

Biz.

A táblán.

Mostantól R kommutatív (de nem feltétlenül egységelemes) gyűrűt jelöl.

Definíció

Az $a \in R$ elem **annullátorán** az alábbi halmazt értjük:

$$\text{Ann}(a) = \{r \in R : ra = 0\}.$$

Állítás

Minden $a \in R$ esetén $\text{Ann}(a)$ ideál R -ben.

Biz.

HF

Megjegyzés

Az $a \in R$ elem akkor és csak akkor **zérusosztó**, ha $\text{Ann}(a) \neq \{0\}$.

Definíció

Az R gyűrűt **zérógyűrűnek** nevezzük, ha $\forall a, b \in R : ab = 0$.

Megjegyzés

Tetszőleges $(R; +)$ Abel-csoport zérógyűrűvé tehető, ha a szorzást a fenti módon definiáljuk.

Ebben a gyűrűben minden additív részcsoporthoz részgyűrű (sőt ideál) lesz.

Tétel

Bármely legalább kételemű kommutatív R gyűrű esetén az alábbiak ekvivalensek:

- (1) R egyszerű gyűrű.
- (2) R test vagy prímrendű zérógyűrű.

Biz.

A következő oldalon.

Következmény

Bármely legalább kételemű **egységelemes** kommutatív R gyűrű esetén az alábbiak ekvivalensek:

- (1) R egyszerű gyűrű.
- (2) R test.

Tétel

Bármely legalább kételemű kommutatív R gyűrű esetén az alábbiak ekvivalensek:

- (1) R egyszerű gyűrű.
- (2) R test vagy prírendű zérógyűrű.

Biz.

(2) $\implies$ (1): Korábban láttuk, hogy a testek egyszerű gyűrűk. Egy prírendű zérógyűrűnek pedig a Lagrange-tétel szerint nincs nemtriviális additív részcsoportja.

(1) $\implies$ (2): Ha R egyszerű, akkor

$$\forall a \in R \setminus \{0\} : \text{Ann}(a) = \{0\} \text{ vagy } \text{Ann}(a) = R,$$

ezért (!)

$$\forall a \in R \setminus \{0\} : \text{Ann}(a) = \{0\} \quad \text{vagy} \quad \forall a \in R \setminus \{0\} : \text{Ann}(a) = R.$$

Biz. (folyt.)

Ha $\forall a \in R \setminus \{0\} : \text{Ann}(a) = R$, akkor R zérógyűrű. Ekkor

$(R; +, \cdot)$ egyszerű gyűrű $\iff (R; +)$ egyszerű csoport $\iff |R|$ prímszám.

Ha $\forall a \in R \setminus \{0\} : \text{Ann}(a) = \{0\}$, akkor R zérusosztómentes, tehát $R \setminus \{0\}$ zárt a szorzásra. Mivel R egyszerű, minden $a \in R$ esetén $aR = R$ (miért nem lehet $aR = \{0\}$?), azaz

$$\forall a \in R \setminus \{0\} \quad \forall b \in R \quad \exists x \in R : ax = b.$$

Ez azt jelenti, hogy az $(R \setminus \{0\}; \cdot)$ félcsoport művelete invertálható, tehát csoport. Következésképp R test. □

Tétel

Ha T test, akkor a $T^{n \times n}$ mátrixgyűrű egyszerű.

Biz.

Jelölje $E_{pq} \in T^{n \times n}$ azt a mátrixot, amelyben a p -edik sor q -edik helyén 1 áll, az összes többi helyen pedig 0. Egyszerű számolással ellenőrizhetők az alábbiak tetszőleges $A = (a_{ij}) \in T^{n \times n}$ mátrixra:

- ▶ $E_{pq} \cdot A$ az a mátrix, amelynek p -edik sora megegyezik az A mátrix q -edik sorával, az összes többi eleme pedig 0;
- ▶ $A \cdot E_{st}$ az a mátrix, amelynek t -edik oszlopa megegyezik az A mátrix s -edik oszlopával, az összes többi eleme pedig 0;
- ▶ következésképpen $E_{pq} \cdot A \cdot E_{st} = a_{qs} \cdot E_{pt}$.

Biz. (folyt.)

Legyen most $\{0\} \neq I \triangleleft T^{n \times n}$, és legyen $0 \neq A \in I$. Az A mátrixnak van legalább egy nemnulla eleme, mondjuk $a_{qs} \neq 0$.

Ekkor minden $p, t \in \{1, \dots, n\}$ esetén

$$a_{qs}^{-1} \cdot E_{pq} \cdot A \cdot E_{st} = a_{qs}^{-1} \cdot a_{qs} \cdot E_{pt} = E_{pt} \in I,$$

a szívó tulajdonság miatt. Tehát az E_{pt} mátrixok mind benne vannak I -ben. Ebből következik, hogy I minden mátrixot tartalmaz, hiszen bármely $B \in T^{n \times n}$ mátrixra

$$B = \sum_{p,t=1}^n b_{pt} \cdot E_{pt} \in I.$$

